

Az internet-használat és a közösségi kapcsolatok alakulása

Bevezetés

Tanulmányunkban a Közösségi kapcsolatok kutatássorozat részeként arra teszünk kísérletet, hogy megvizsgáljuk az internet terjedésének egyes közösségi vonatkozásait a mai magyar társadalomban.

DiMaggio (2001) nyomán az internet társadalomelméleti megközelítéseit öt nagy témakörbe sorolhatjuk, és a vonatkozó szociológiai kérdéseket a következőképpen tehetjük fel:

- 1. Digitális szakadék vagy mérséklődő egyenlőtlenségek?**
- 2. A társadalmi kapcsolatok bővülése vagy sorvadása?**
- 3. Demokratizálódás vagy a demokrácia visszaszorulása?**
4. Fokozódó hatékonyság vagy növekvő ellenőrzés?
5. Az egyéniség kibontakoztatása vagy tömegtársadalmi tendenciák?

Jelen írás keretei között arra teszünk kísérletet, hogy a Közösségi kapcsolatok kutatás részeként a fent megfogalmazott kérdések közül az első háromra keressünk választ.

Internet-használat a magyar társadalomban

Bár a megfogalmazott kérdések közül kutatásunk fő tematikájához elsősorban a második és harmadik illeszkedik, nem szabad átsiklanunk az alapkérdés, a szociológia legklasszikusabb kutatási területei közé tartozó egyenlőtlenségek kérdésköre felett, hiszen az egyenlőség-egyenlőtlenség problematikája szinte minden más dimenzióban kifejti hatását.

Mielőtt rátérnénk a konkrét kérdések vizsgálatára, meg kell határoznunk az internethasználat mentén elválasztható csoportokat.

Kérdőívünkben a kérdezetteknek elsőként arra kellett választ adniuk, hogy szoktak-e egyáltalán bármilyen gyakorisággal internetezni, és ha igen, milyen gyakorisággal teszik azt. A magyar társadalomban hozzávetőlegesen fele-fele arányban oszlanak meg az internethasználók és a világhálóról (egyelőre?) kiszorulóok.

Szokott-e Ön internetezni?				
		N	%	Érvényes %
Érvényes	Igen	493	46,9	47,3
	Nem	549	52,2	52,7
	Összesen	1042	99,2	100,0

1. táblázat. Szokott-e Ön internetezni?

Az ezredforduló táján még csupán a hazai lakosság 18 százaléka internetezett valamilyen gyakorisággal (Internethasználat a mai Magyarországon, 2007), és a Medián 2006 végén felvett adatai szerint 3 évvel ezelőtt is még csak az alapsokaság szűk 30 százaléka tartozott az internetezők táborába (Internethasználat Magyarországon, 2007). Ennek tükrében azt mondhatjuk, hogy az elmúlt években hazánkban is rohamosan szélesedik az információs társadalomba valamilyen szinten bekapcsolódók tábora. Ugyanakkor az is tény, hogy a magyaroknak még mindig több mint fele egyáltalán nem kerül kapcsolatba a világhálóval, ami jelentős hátrányt mutat a nyugat- és észak-európai országok statisztikáihoz képest, ahol 70–90% között mozog az internetezők aránya (Internet World Stats, 2010).

A pusztán igen-nem jellegű kérdésen túl érdemes megvizsgálni a használat gyakoriságát is, hiszen ebből további információk nyerhetők. A magyarok, ha már interneteznek, akkor azt elég rendszeresen teszik, az internethasználók közel 60 százaléka napi rendszerességgel ül le a gép elé a világháló használatának céljával.

Milyen gyakran szokott internetezni?				
		N	%	Érvényes %
Érvényes	Naponta	288	27,4	58,5
	Hetente többször	121	11,5	24,6
	Hetente	40	3,8	8,2
	Havonta többször	25	2,3	5,0
	Havonta	9	0,9	1,9
	Ritkábban	9	0,8	1,8
	Összesen	492	46,9	100,0
NV/NT/NVR		559	53,1	
Összesen		1051	100,0	

2. táblázat. Milyen gyakran szokott internetezni?

A fentiek alapján elkülönítettük a naponta netezők csoportját mint „aktív internetezőket” és a többieket, akik ritkábban használják a hálózatot. Elképzelésünk szerint elsősorban ők azok, akik képesek többé-kevésbé követni az információs társadalom rohamos fejlődését, őket tekinthetjük az „információs középosztálynak” (3. táblázat). Az aktív internetezők adják a minta kicsit több mint egynegyedét.

Aktív internetezők		
	N	%
Aktív internetezők	288	27,4
Többiek	763	72,6
Összesen	1051	100,0

3. táblázat. Aktív internetezők

Egyenlőtlenségek mérséklődése vagy digitális szakadék?

Az internet szociológiai szempontú vizsgálatának megindulásától kezdve két ellentétes elképzelés él a világháló egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása tekintetében. Az egyik megközelítés szerint az információs társadalom vívmányai alapvetően pozitív hatást fejtenek ki e területen: az információ akadálytalan terjedése mindenki számára hozzáférhetővé teszi a tudást, mely a posztmodern társadalomban történő érvényesülés legfőbb eszköze. A kulturális tőke szétterjedésének elméletével szemben áll a digitális szakadék modellje, melynek lényege, hogy a modern információs technológiák villámgyors fejlődésével mind anyagi értelemben, mind tudás tekintetében egyre nehezebb lépést tartani, arra egyre inkább csak a legmagasabban kvalifikált rétegek képesek, így az információs társadalom vívmányai tovább mélyítik a privilegizált csoportok és a leszakadó rétegek közötti szakadékot.

Kutatásunk során lehetőségünk volt összevetni az internethasználat sarokmutatóit a kérdezettek szociális viszonyait tükröző fő szocio-ökonómiai változókkal, így a lakóhellyel, az iskolai végzettséggel és a jövedelmi viszonyokkal.

Elsőként ezen változók elemzése mentén kísérelünk meg választ adni az első DiMaggio-i kérdésre a mai magyar társadalom vonatkozásában.

Település típus * Aktív internetezők		
	Többiek	Aktív internetezők
Budapest	61,0%	39,0%
Megyei jogú város	66,0%	34,0%
5000 felett	70,9%	29,1%
5000 alatt	84,7%	15,3%
Összesen	72,6%	27,4%
Iskolai végzettség * Aktív internetezők		
	Többiek	Aktív internetezők
nincs érettségije	87,2%	12,8%
érettségizett	55,4%	44,6%
diplomás	47,9%	52,1%
Összesen	72,6%	27,4%
Életkor * Aktív internetezők		
	Átlagéletkor	
Többiek	50,4	
Aktív internetezők	35,6	
Összesen	46,3	

4.–5.–6. táblázat.

A magyar társadalom „információs rétegződése” határozottan fedi a hagyományos demográfiai rétegződés mintázatát. Budapesttől a kisebb települések felé haladva folyamatosan csökken az aktív internetezők tábora, a kistelepülések esetében mindössze 15%. Az iskolázottság tekintetében még látványosabbak a különbségek, az érettségivel nem rendelkezők közül csupán minden nyolcadik tartozik az aktív netezők közé, a diplomásoknak viszont több mint fele. Átlagéletkor tekintetében is látványos eltérések mutatkoznak, a napi rendszerességgel internetezők átlagéletkora 15 évvel alacsonyabb, mint a többieké.

Az aktívan internetezők csoportjának jellemző tagja tehát elsősorban (fő)városi értelmiségi fiatal – ezek az adatok a digitális szakadék modellt látszanak igazolni, hiszen a hagyományosan privilegizáltak számítógépes társadalmi csoportok láthatóan teljes átfedést mutatnak a „háló-elittel”.

A demográfiai változók után a gazdasági természetű paraméterekre térve fenti állításunk további megerősítést nyer. A 7. táblázat tartalmazza az egy főre eső nettó háztartási jövedelem átlagát, mely az aktív internetezők körében jelentősen magasabb, mint a minta átlaga.

Egy főre jutó jövedelem * Aktív internetezők				
	Jövedelem / fő (Ft)			
Többiek	70869			
Aktív internetezők	82862			
Összesen	74024			
Aktív internetezők * Melyik társadalmi osztályba tartozik Ön?				
	Alsó	Alsó közép	Közép	Felső közép
Többiek	24,8%	40,0%	34,0%	1,2%
Aktív internetezők	4,2%	33,7%	55,1%	7,0%
Összesen	19,1%	38,3%	39,8%	2,8%

7.–8. táblázat.

A szubjektív osztálybesorolás ugyan nem objektív vagyoni-jövedelmi kategória, ám a kérdezettek „osztálytudatán” keresztül is következtethetünk tényleges helyzetükre. Az aktív internethasználók kontra többiek összehasonlításban fordított kétharmados szabály figyelhető meg: az aktívak mintegy kétharmada közép- vagy felső középosztálybelinek, a többiek kétharmada viszont alsó- vagy alsó középosztálybelinek kategorizálta magát.

Az internet és a társadalmi kapcsolatok

Az információs társadalom radikális változásokat hozott a társadalmi kapcsolattartás területén. Az elektronikus levelezés, a chat-szoftverek, a közösségi portálok a közösségi lét új tereit nyitották meg, új területeket nyitva a társadalomkutatók számára is.

Az egyik legalapvetőbb kérdés, hogy a kapcsolatépítés és a kapcsolattartás új technológiai ténylegesen bővítik, vagy a hagyományos személyes kontaktusok leépülése révén inkább erodálják a társadalmi kapcsolatokat.

Első lépésben azt vizsgáljuk meg, hogy mi jellemző az új típusú kapcsolatok kialakítására és ápolására, majd megnézzük az internetezés hagyományos közösségekre gyakorolt hatását.

Virtuálisan szövődő kapcsolatok

A virtuális kapcsolatok feltárásához tudnunk kell, hogy van-e a kérdezettnek virtuálisan szövődött kapcsolata, illetve hogy ilyen kapcsolata(i) átkerült(ek)-e a való életbe is.

Az internethasználók taborának csupán kis hányada számolt be a világhálón kialakult kapcsolat(ok)ról (9. táblázat). Ezek az arányok kismértékű növekedést mutatnak a három évvel korábbihoz képest, amikor a netezők 79%-ának nem volt ilyen kapcsolata (A digitális jövő térképe, 2007), ez azonban lassabb bővülést jelez, mint amit az

internethasználattal kapcsolatban általában tapasztaltunk. Az aktív internetezők valamelyest több ilyen kapcsolatról számoltak be.

Van-e olyan személyes ismerőse, valós kapcsolata, akit az interneten keresztül ismert meg?				
	Internet-használók		Aktív internetezők	
	N	%	N	%
Igen, egy	43	8,8	30	10,4
Igen, több is	98	20,3	76	26,7
Nincs	343	70,9	180	62,9
Összesen	484	100,0	285	100,0

9. táblázat.

Az internet web2-es korszakának leglátványosabb újításai az ún. közösségi oldalak (iwiw, Facebook, MySpace stb.), ahol a regisztrált felhasználók ismerősökkel léphetnek kapcsolatba és új ismeretségeket is köthetnek.

Kérdőívünk tanúsága szerint már a magyar internetező társadalomban is igen széles körben elterjedtek a különböző közösségi oldalak. A netezők nagyobb része, az aktívak közel háromnegyede tagja legalább egy ilyen site-nak (10. táblázat). Érdekes azonban az ismerősök száma szerinti összevetés. Azt láthatjuk, hogy az aktív internetezők átlagosan kevesebb kapcsolattal rendelkeznek, mint a többiek. Az adatból részletesebb kérdések hiányában nem áll módunkban messzemenő következtetéseket levonni, ám feltételezhetjük, hogy az internetezés intenzitása egy idő után már inkább a kapcsolatok szűküléséhez, semmint bővüléséhez vezet (a közösségi portálokon felvett ismerősök többsége még a való életből származó kapcsolat).

Tagja-e valamelyik internetes közösségi oldalnak? (pl. iwiw, myvip, Facebook)			
		N	%
Aktív internetezők	Igen	211	73,3
	Nem	77	26,7
	Összesen	287	100,0
Többiek	Igen	113	56,0
	Nem	89	44,0
	Összesen	201	100,0

10. táblázat. Tagja-e valamelyik internetes közösségi oldalnak?

Hány bejegyzett ismerőse van a közösségi oldalakon?	
	Átlag
Aktív internetező	337,2
Többi internetező	394,7
Összes internetező	357,0

11. táblázat. Hány bejegyzett ismerőse van a közösségi oldalakon?

Az internetes kapcsolatok és a való élet

A következőkben azt nézzük meg, miként épülnek be az Interneten szövődött kapcsolatok a való életbe. Az adatok szerint mind az internetezők összességére, mind az aktív nethasználókra jellemző, hogy a kapcsolatok kisebb része tevődik át a virtualitásból valós síkra (12. táblázat). Ugyanakkor másik oldalról szemlélve azt is kiemelhetnénk, hogy az infokommunikációs térben létrejövő kapcsolatok számottevő része (több mint harmada) tényleges relációvá alakul, bővítve az emberek közösségi hálóját.

Az internethasználat terjedésével kapcsolatosan közkeletű aggodalom, hogy a rendszeressé váló virtuális élet kiszakítja az embereket a valós létből, a létezés átcsúszik a digitális térbe, leszűkítve az azon kívüli dimenziókat.

Az interneten szövődött kapcsolata(i) segítségével bekerült-e Ön valamilyen valós találkozásokkal is működő közösségbe, társaságba?				
	Összes internetező		Aktív internetezők	
	N	%	N	%
Igen	50	35,9	41	39,0
Nem	89	64,0	64	61,0
Összesen	138	100,0	105	100,0

12. táblázat. Az interneten szövődött kapcsolata(i) segítségével bekerült-e Ön valamilyen valós találkozásokkal is működő közösségbe, társaságba?

Ezt a hipotézist két eszközzel próbáltuk megvizsgálni. Először az aktív internethasználatot megkíséreltük összevetni azzal, hogy a kérdezett szabadidejében milyen eseményekre, programokra szokott járni a megadott lehetőségek közül,⁶⁴ majd megnéztük, összesen hány különböző baráti és egyéb magántársaságba jár.

⁶⁴ Étterembe, vendéglőbe; kávézóba, presszóba, cukrászdába; strandra, fürdőbe, uszodába; kirándulni; múzeumba, kiállításra; színházba, hangversenyre; könyvtárba; tudományos rendezvényre; könnyűzenei koncertre; moziba; kocsimba, borozóba, sörözőbe; meccsre, sporteseményre; diszkóba; települési rendezvényekre; fesztiválokra, búcsúkra; templomba, imaházba.

Átlagosan hány különböző programra jár?	
	Átlag
Nem aktív internetezők	6,1
Aktív internetezők	10,3
Összes internetező	7,3

13. táblázat. Átlagosan hány különböző programra jár?

Összesen hány baráti köre, magántársasága van Önnek?	
	Átlag
Nem aktív internetezők	2,4
Aktív internetezők	3,5
Összes internetező	2,7

14. táblázat. Összesen hány baráti köre, magántársasága van Önnek?

A kapott eredmények jelentősen rációfoltak a pesszimista hipotézisre. Az aktív internethasználók csoportja nem-hogy kevesebb, inkább számottevően több helyre jár, mint a többiek (13. táblázat). A két változó között erős korreláció figyelhető meg (Pearson korreláció: 0,402, szig.: 0,000), a negatív feltételezéssel ellentétben tehát a gyakori internetezéssel éppen hogy növekszik a különböző szabadidős közösségi programokban való részvétel valószínűsége. Az összefüggés még akkor is fennáll, ha a modellbe kontrollváltozónak beemeljük z alapvető demográfiai változókat (az iskolai végzettség, az életkor és a településméret hatását kiszűrendő), bár a korreláció gyengül, változatlanul szignifikáns marad (parciális korreláció: 0,192, szig.: 0,000).

A baráti és egyéb magántársaságok számát tekintve, ha nem is ilyen mértékben, de ugyancsak az aktív internetezők javára billen a mérleg, átlagosan 3,5 ilyen közösséggel rendelkeznek, szemben a minta 2,7-es átlagával (Pearson korreláció: 0,166, szig.: 0,000). A demográfiai változók hatását kiszűrve is megmarad egy gyenge összefüggés (parciális: 0,112, szig.: 0,002).

Az internet és a demokrácia

Az információs társadalom kibontakozása felvet egy további, a közösségi kapcsolatokkal kapcsolatos dilemmát: a demokráciához való viszony kérdését. Az információ szabad áramlása, a hírekhez való gyors és egyszerű hozzáférés, a kiterjedt kommunikáció által támogatott bázisdemokratikus szerveződések elméletileg segíthetik az állampolgárok közvetlen és aktív részvételét a közéletben, ugyanakkor más perspektívából szemlélve, a virtuális lét szerepének növekedése az embereket még inkább elszigetelheti, a globális információáramlás globális információkontrollt és tömegmanipulációt jelenthet, ezáltal a folyamat erősen antidemokratikus jelleget ölthet.

Természetesen arra nem vállalkozhatunk, hogy e tanulmány keretei között kimerítő és egyértelmű választ adjunk erre a dilemmára, hiszen mindössze néhány kérdés adatai állnak rendelkezésünkre, ám néhány adalékkal talán segíthetjük az ez irányú célzott kutatásokat.

Az első ide tartozó kérdés arra irányult, hogy részt vett-e már a kérdezett olyan megmozduláson, tüntetésen, melyet interneten keresztül szerveztek. A mindössze pár százaléknyi igen válasz még annak ellenére is meglehetősen alacsony, hogy a magyar társadalom passzivitása, a demonstrációkon való alacsony részvételi hajlandóság közismert.

Valamelyest nagyobb az igen válaszok aránya annál a kérdésnél, melyben azt firtattuk, szavaztak-e már a kérdezettek interneten valamilyen közéleti kérdéstről. Az aktív internetezők közel egynegyede legalább egyszer tett már így. Ugyanakkor meglehetősen kétes értékű a demokrácia érvényesülése szempontjából egy-egy ilyen szavazás, hiszen a legtöbb esetben semmilyen döntési jogkör nem társul hozzá, csupán egyszerű véleménynyilvánításról van szó tényleges társadalmi következmények nélkül, ráadásul a napi rendszerességgel internetezők háromnegyede sem vette eddig a fáradságot a többnyire egyetlen gombnyomást igénylő véleményformálásra.

Első pillantásra más kép bontakozik ki azonban a különböző civil szervezetekhez történő csatlakozási szándék kapcsán. A kérdezetteknek felsoroltunk 14 különböző típusú társadalmi kérdést,⁶⁵ és arra voltunk kíváncsiak, hogy ezeken a területeken hajlandók lennének-e valamilyen civil szervezethez, mozgalomhoz csatlakozni. A 17. táblázatból jól látható, hogy az aktív internetezők csoportja átlagosan számottevően több esetben válaszolt igennel. Természetesen itt sem szabad elfelednünk a klasszikus demográfiai adottságok szerepét, ezért parciális korrelációt alkalmazva kiszűrtük az életkor, az iskolai végzettség és a településméret hatását. Így viszont a szervezeti csatlakozási szándék és az internetezési aktivitás közötti összefüggés megszűnik (parciális együttható: 0,057, szig.: 0,064), tehát nem mondhatjuk, hogy az aktív netezés pozitívan befolyásolná a társadalmi aktivitást.

Részt vett-e olyan megmozduláson, tüntetésen, amelyről az interneten keresztül értesült, amelyet interneten keresztül szerveztek?			
		N	%
Nem aktív internetezők	Igen	3	1,6
	Nem	194	97,8
	Összesen	197	100,0
Aktív internetezők	Igen	14	4,9
	Nem	265	95,1
	Összesen	279	100,0

15. táblázat. Részt vett-e olyan megmozduláson, tüntetésen, amelyről az interneten keresztül értesült, amelyet interneten keresztül szerveztek?

⁶⁵ Vallási közösség; sportegyesület, klub; szülői munkaközösség, iskolaszék; más hobbi-közösség; természet- és környezetvédelem; állatvédelmi; szakszervezet; kulturális, művészeti közösség; szakmai egyesület, klub; egészségvédő, gyógyító közösség; hátrányos helyzetűeket segítő; hagyományörzők, nemzet tudatot ápolók; ifjúsági egyesület, klub; idősök közössége, klubja; más jótékonyági közösség; helyi, települési közösség; tudományos társaság; egyéb közösség; politikai szervezet, párt; nőmozgalmi; emberjogi mozgalom; roma érdekvédelmi; békemozgalmi; közösen gazdálkodók, vállalkozók; nemzetiségi-etnikai; homoszexuális érdekvédelmi.

Szavazott-e interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésről?			
		N	%
Nem aktív internetezők	Igen	16	8,1
	Nem	180	91,9
	Összesen	196	100,0
Aktív internetezők	Igen	64	23,2
	Nem	213	76,8
	Összesen	277	100,0

16. táblázat. Szavazott-e interneten valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdésről?

Összegzés

Tanulmányunkban az információs társadalom központi médiumának számító internet társadalmi szerepét vizsgáltuk meg a DiMaggio által megfogalmazott 5 fő kutatási téma közül 3 kérdésben. Adatainkat feldolgozva arra jutottunk, hogy a magyar társadalomban az internet sokkal inkább a digitális szakadék modellje szerinti szerepet tölt be, a netezési gyakoriság ugyanis erőteljes összefüggést mutat a hagyományos demográfiai és szocio-ökonomiai változókkal. A közösségi-társadalmi kapcsolatok terén végzett elemzéseink vegyes képet rajzolnak ki: míg az aktív internetezők magánjellegű közösségi kapcsolataiban bővülés tapasztalható, többet járnak privát közösségekbe, közösségi terekbe, mint az átlagpolgár, addig ez a fajta növekvő társadalmi aktivitás nem mutatkozik meg közéleti téren, az internetes aktivitás nem jár együtt nagyobb demokratikus szerepvállalással.

Felhasznált irodalom

A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az internet. Gyorsjelentés a World Internet Project 2006. évi magyarországi kutatásának eredményeiről. TÁRKI, 2007.

DiMaggio, P. – Hargittai, E. – Neuman, W. R. – Robinson, J. P. (2001) Social implications of the Internet. Annual Review of Sociology, 2001

Internethasználat a mai Magyarországon. MEK, 2002. <http://mek.niif.hu/01200/01288/html/magyarorszag.htm>

Internethasználat Magyarországon. Felmérés a 14–70 éves népesség körében. Medián, 2007. <http://www.median.hu/object.b28bc0d6-0483-4294-b9a5-a006ce40891f.ivy>

Internet World Stats. Usage and population statistics (2010) <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>